

Neverbalna komunikacija predškolske djece u igri

Čačić, Dunja

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:098925>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-01**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI
STUDIJ

DUNJA ČAČIĆ
ZAVRŠNI RAD

**NEVERBALNA KOMUNIKACIJA PREDŠKOLSKE
DJECE U IGRI**

Petrinja, 14. prosinac 2016.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Petrinja)

PREDMET: Uvod u komunikologiju

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Dunja Čačić

TEMA ZAVRŠNOG RADA: Neverbalna komunikacija predškolske djece u igri

MENTOR: dr. sc. Mario Dumančić

SUMENTOR: prof. Ana Valjak Čunko

Petrinja, 14. prosinac 2016.

SAŽETAK

Kada se nalaze u grupi vršnjaka, djeca na različite načine izražavaju svoje potrebe, potencijale, zadovoljstvo ili nezadovoljstvo pri čemu često koriste neverbalne signale koje ostali vršnjaci, ali i odrasli, trebaju znati „pročitati“. Neverbalno komuniciranje najčešće je nenamjerno, dok je kod predškolske djece gotovo pa nesvjesno.

Tema ovog rada je analiza neverbalne komunikacije djece predškolske dobi te kako neverbalnu komunikaciju koriste u igri. Igra je u predškolskoj dobi osnovna aktivnost djeteta, kao i jedna od njegovih temeljnih potreba. Kako bismo imali što kvalitetniju pedagošku komunikaciju s djecom i uvid u njihovo emocionalno stanje, potrebe i stavove bitno je promatrati i pravilno tumačiti neverbalne znakove i signale koji se odvijaju u igri. Usporedbom literatura istražiti ćemo karakteristike i funkcije neverbalne komunikacije, razvoj djece, neverbalne znakove i signale djece, važnost igre i komunikacija igrom te kako protumačiti neverbalne znakove. Kroz igru se djeca postupno transformiraju i razvijaju. U tom su procesu njihove neverbalne vještine važne jer mogu ometati ili pak poticati razvoj neovisnosti, samoostvarenja i komunikacijskih kompetencija djeteta, kao i njihovu kreativnost.

Ključne riječi: neverbalna komunikacija, dijete, razvoj djeteta, igra

SUMMARY

When they are among peers, children use various ways to express their needs, potentials, satisfaction or dissatisfaction, and they often tend to use non-verbal signals which their peers, along with the adults, should be able to understand. Non-verbal communication is in most cases unintentional, especially when it comes to pre-school children who use it almost unconsciously.

The topic of this paper is the analysis of non-verbal communication of pre-school children, and how they use it while playing. Playing is the basic activity of pre-school children, and also one of their basic needs. In order to have a qualitative educational communication with children and an insight in their emotional states, needs and stands, it is important to observe and correctly interpret non-verbal signs and signals which happen during playing. By using various literature we will investigate the characteristics and functions of non-verbal communication, child's non-verbal signs and signals, the importance of playing and communication during playing and in that way interpret non-verbal signs. While playing, children transform and develop step by step. In that process their non-verbal skills are important because they can either block or encourage the development of independence, self-realization and communicative competence of children, along with their creativity.

Key words: non-verbal communication, child, child's development, playing

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. NEVERBALNA KOMUNIKACIJA	2
2.1. Karakteristike i funkcije neverbalne komunikacije	2
2.2. Protokomunikacija	3
2.3. Govor tijela	4
2.4. Osnovne ljudske kretnje	5
2.5. Neverbalne poruke	7
3. RAZVOJ DJETETA PREDŠKOLSKE DOBI	8
3.1. Socio-emocionalni razvoj	8
3.2. Razvojne karakteristike djece predškolske dobi	10
3.3. Motorička gibanja djece predškolske dobi	11
4. NEVERBALNI SIGNALI PREDŠKOLSKOG DJETETA U IGRI	11
4.1. Neverbalna komunikacija odgojitelja i djece	14
4.2. Očitovanje temeljnih stavova u ponašanju	15
5. EKSTRALINGVISTIČKI NEVERBALNI ZNAKOVI DJECE PREDŠKOLSKE DOBI 15	
5.1. Izraz lica	16
5.2. Pogled i kontakt očima	17
5.3. Gestikulacija	17
5.4. Upotreba prostora	18
5.5. Tjelesni kontakt	18
6. ČITANJE NEVERBALNIH ZNAKOVA	19
6.1. Facijalna ekspresija	19
6.2. Znakovi tijela	20
7. KOMUNIKACIJA IGROM	20
7.1. Igračke	23
8. ZAKLJUČAK	25
LITERATURA	27

1. UVOD

Komunikacija je važan dio međuljudskih odnosa jer je prisutna u svakom aspektu ljudskoga života i djelovanja, a definira se kao proces prenošenja poruke od jedne do druge osobe kojom pojedinac utječe na sugovornike. Dakle, komunikacijom nekome nešto priopćavamo, razmjenjujemo misli i osjećaje, a najranije zabilješke o istoj javljaju se već u klasičnom razdoblju. Ljudska komunikacija dijeli se na verbalnu komunikaciju i neverbalnu komunikaciju. Verbalna komunikacija obično podrazumijeva govor i pisanje, dok neverbalna komunikacija uključuje ton, izraz lica, pogled, položaj i pokret tijela, geste, fizički izgled i upotrebu prostora. Za pravilno oblikovanje i razumijevanje poruke jednako su važni njezini verbalni i neverbalni elementi. (Pease, 1991).

Neverbalna ili nerječita komunikacija tako se definira kao izražajni potencijal ljudskog tijela u vremenu i prostoru (Noth, 2004) odnosno kao komunikacija porukama koje nisu izražene riječima nego drugim sredstvima (Rijavec i Miljković, 2002). Neverbalna komunikacija ima veliku važnost koja seže u davnu ljudsku prošlost kada je upravo ona bila jedini način komunikacije. Allan Pease objašnjava kako je Albert Mehrabian pedesetih godina dvadesetog stoljeća proveo istraživanje govora tijela te otkrio da se cjelokupan utjecaj poruke sastoji od verbalnog dijela (samo riječi) 7%, vokalnog (ton glasa i ostali zvukovi) 38% i neverbalnog dijela 55%. Neverbalne poruke djeluju izravno na stavove i emocije sugovornika i to u većini slučajeva daleko izravnije nego što se to događa u slučaju riječi (Pease, 1991). Većina istraživača općenito se slaže da se govor ponajprije koristi za prijenos informacija, dok se geste i kretnje rabe u prenošenju raspoloženja, te samo u nekim slučajevima zamjenjuju govorne poruke. Knapp napominje kako možemo prestati govoriti, ali gotovo je nemoguće prestati slati neverbalne poruke. Zato nam poznavanje neverbalnih znakova može biti od velike pomoći da bolje razumijemo ljude i smanjimo nesporazume u komunikaciji. Neverbalne znakove koriste odrasli i djeca, a odgojiteljeva je zadaća rad na tome da usavrši svoju komunikaciju s djecom. Djeca veći dio svoga vremena provode u igri te putem nje komuniciraju. Igra je potreba djeteta koja obogaćuje njegov razvoj. Igram dijete upoznaje samoga sebe, a način na koji se dijete igra ostavlja dubok trag u njemu. Isto tako, igrom dijete uspostavlja kontakte s drugom djecom, uči kako komunicirati, stvara prijateljstvo i pozitivnu sliku o sebi, poštuje pravila itd (Duran, 2001). Iz djetetova ponašanja u igri može se iščitati kakve su mu potrebe i očekivanja, odnosno želi li dokazati svoju superiornost, status u grupi

ili pak nametnuti vlastita pravila igre (Kopas Vukašinić, 2009). Budući da su mogućnosti neverbalne komunikacije mnogobrojne, a s obzirom da se i razne vrste koriste kada se djeca igraju, uloga, pa čak i dužnost odraslih je pratiti dječje ponašanje i prepoznati neverbalne signale, s ciljem usmjeravanja, pomaganja i podrške svakom djetetu (Kopas Vukašinić, 2009). Upravo u želji za što boljim usmjeravanjem i pomaganjem u odgojno obrazovnom radu s djecom dolazi motivacija za odabir navedene teme.

2. NEVERBALNA KOMUNIKACIJA

Pojam *neverbalno* najčešće se upotrebljava kako bi se opisalo sve što se događa u ljudskoj komunikaciji mimo izgovorenih ili napisanih riječi (Knapp i Hall, 2010) jer ljudi, osim riječima, svoj odnos prema društvenoj okolini, ali i prema sebi, izražavaju i neverbalnim znacima – govorom tijela, a baš poput raznovrsnih oblika verbalne, i neverbalna komunikacija obuhvaća čitav niz strategija ponašanja u različitim prilikama i okruženjima (Marot, 2005: 53.-70). Neverbalna ili nerječita komunikacija tako se definira kao izražajni potencijal ljudskog tijela u vremenu i prostoru (Noth, 2004) odnosno kao komunikacija porukama koje nisu izražene riječima nego drugim sredstvima (Rijavec i Miljković, 2002).

Prema Morrisu (2002) neverbalno izražavanje čine akcije koje autor dijeli u pet skupina, a to su na prvom mjestu urođene akcije odnosno akcije koje se ne trebaju učiti, a primjer je plač novorođenog djeteta. Nasuprot urođenima su otkrivene radnje koje osoba treba sama otkriti, a postoje i one radnje ili akcije koje ljudi nesvjesno preuzimaju jedni od drugih kao i one koje se trebaju naučiti, dok posljednju skupinu čini kombinacija svih navedenih oblika akcija stečenih kombinacijom opisanih načina.

2.1. Karakteristike i funkcije neverbalne komunikacije

Specifičnost neverbalne komunikacije je u gestama, pokretima, ponavljanjima, izrazima lica i ostalim signalima, a neverbalno je komuniciranje najčešće nenamjerno, dok je kod predškolske djece gotovo pa nesvjesno. Ono se može izvježbati i tako usavršiti, može biti i dvosmisleno, no nemoguće ga je isključiti prilikom komunikacije s drugim ljudima te stoga

ima komunikativnu vrijednost. Kao takvo, neverbalno komuniciranje prenosi jasnu poruku o prihvaćanju ili odbacivanju, zanimanju ili pak dosadi kao i istini i laži (Škarić, 2000).

Proučavajući ljudsku komunikaciju sa svim njezinim komponentama, moguće je identificirati četiri temeljne funkcije neverbalnog ponašanja u ljudskoj komunikaciji – izražavanje emocija, izražavanje odnosa prema drugima, poput sviđanja ili nesviđanja, predstavljanje sebe drugima i pratnja govora radi reguliranja slijeda govorenja, povratnih reakcija, pažnje itd (Knapp i Hall, 2010).

Osim izražavanja emocija, funkcija neverbalne komunikacije je i naglašavanje verbalne poruke, izražavanje stava, zamjena ili ponavljanje verbalne poruke te kao regulator verbalne komunikacije (Rijavec i Miljković, 2002).

Neverbalnom komunikacijom može se ponoviti ono što je verbalno rečeno, ali isto tako može i proturječiti onome što je rečeno kada se želi iskazati sarkazam ili ironija, ili je osoba jednostavno u poziciji kada ne želi slagati ali ne želi ni reći istinu pa dolazi do toga da se neverbalno proturječi verbalnom ili obratno. Verbalni i neverbalni signali tada se javljaju u različitim kombinacijama: pozitivan ton i negativne riječi, negativan ton i pozitivne riječi, pozitivan izraz lica i negativne riječi, negativan izraz lica i pozitivne riječi. Neverbalno ponašanje kada se ne sukobljava sa verbalnim, može pojasniti verbalnu poruku i pomoći da se verbalna poruka zapamti, a može i u potpunosti zamijeniti verbalnu komunikaciju (Rijavec i Miljković, 2002).

2.2. Protokomunikacija

Ljudi se u komunikaciji koriste dvama oblicima komunikacije: analogijskom i digitalnom. Analogijsku komunikaciju zovemo još i neverbalnom, dok se digitalna pretežno ostvaruje na verbalni način, upotrebom riječi i brojaka. Analogijsku komunikaciju nalazimo već u životinja, posebno filogenetski bližima ljudskoj vrsti (na primjer, kod majmuna, pasa i mačaka) i zato ju je u stanovitoj mjeri moguće razumjeti (keženje zubi i režanje kao znak agresivnih namjera kod pasa). Jednim imenom ovakvu komunikaciju zovemo protokomunikacija jer istovremeno pokazuje informaciju, emociju i namjeru djelovanja, dakle ona je sinkretična. Takva vrsta komunikacije postoji i kod čovjeka, s time da je čovjek u

stanju komunicirati spomenute sastavnice svaku zasebno (kad netko izlaže na izrazito hladan, neemocionalan način isključivo informirajući svoje primatelje) (Leinert Novosel, 2015).

Protokomunikacija je nesavladiva i gotovo je nemoguće oduprijeti joj se; ona je ugrađena u naše gene stoga takvim protokomunikacijskim porukama ne vladamo, već one vladaju nama. Oduprijeti joj se moguće samosvjesnim, kritičkim stavom. Radi se o dojmovima koji dominiraju našom svijesću. Na nju reagiraju donji slojevi našeg mozga, reptilski mozak koji još uvijek vlada velikom većinom ljudi. Protokomunikacija je neposredno razumljiva, nije joj potreban nikakav prijevod. Čovjek se ponaša protokomunikacijski na način da probljedi kad ga je strah, a kad se razljuti ili osjeća nelagodu, pocrveni u licu (Arambašić, 2000).

Protokomunikacijom vladaju čuvstva pa ju je u skladu s time nemoguće imitirati, jer se to odmah prepoznaje kao lažna komunikacija. Kada želimo izazvati protokomunikacijske učinke, to je moguće učiniti samo iznutra, ako sebe uvedemo u odgovarajuća čuvstva (Leinert Novosel, 2015).

2.3. Govor tijela

Govor tijela izravni je odraz emotivnog stanja osobe. Svaka gesta ili kretnja može biti vrijedan pokazatelj osjećaja koji čovjek u tom trenutku doživljava. Primjerice, muškarac svjestan da je dobio na težini mogao bi povlačiti nabor kože ispod brade. Žena svjesna viška kilograma na bedrima mogla bi dlanovima gladiti haljinu nadolje. Čovjek koji osjeća strah ili zauzima obrambeni stav mogao bi prekriziti ruke, noge ili oboje, a muškarac koji razgovara s prsatom ženom mogao bi svjesno izbjegavati gledati u njezine grudi, dok istodobno nesvjesno rukama poseže prema njima. Ključ odgonetavanja govora tijela sposobnost je prepoznavanja emocionalnog stanja druge osobe slušajući ono što govori i primjećujući okolnosti u kojima to čini. To vam omogućuje odvojiti činjenice od izmišljotina i stvarnost od maštarija (Pease, A. i Pease B., 2008: 24).

Pitanje da li su neverbalni signali urođeni, generički ili naučeni bilo je predmetom nebrojenih rasprava, a pri istraživanjima su se promatrale slijepice osobe iz razloga što iste nisu bile u mogućnosti naučiti neverbalne signale gledanje, zatim promatranjem gesta u ponašanju pripadnika različitih kultura i proučavanjem ponašanja čovjekolikih i običnih majmuna koje se promatralo jer su isti, antropološki gledano, ljudski rođaci. Zaključci provedenog

istraživanja upućuju na spoznaju kako postoje različite vrste neverbalnih signala. Većina mladunčadi primata rađa se s trenutnom sposobnošću sisanja, što upućuje na to da je urođena ili genetska (Kopas Vukašinović, 2009).

Eibl-Eibesfeldt, njemački znanstvenik, otkrio je kako osmijeh kod gluhe i slijepe dojenčadi nije učen niti naučen oponašanjem, što upućuje da je i ta gesta urođena. Nekolicina znanstvenika proučavalo je izraze lica ljudi iz pet različitih kultura pri čemu su uočili kako svaka kultura upotrebljava iste osnovne izraze lica za iskazivanje osjećaja što ih je to dovelo do zaključka da su i oni urođeni.

Nadalje, većina muškaraca odijeva sako navlačeći najprije desni rukav, dok većina žena prvo navlači lijevi rukav, a navedene radnje upućuju na činjenicu da se muškarci za tu radnju služe lijevom moždanom polutkom, a žene desnom.

Kulturoloških razlika ima mnogo, ali osnovni neverbalni znakovi su isti. *Bez obzira na obrazovanje, riječi i pokreti pojavljuju se takvom predvidljivošću da Birdwhistell tvrdi kako dobro uvježbana osoba može reći kakvim se pokretima služi čovjek kojemu čuje samo glas. Jednako, Birdwhistell je naučio otkriti kojim jezikom osoba govori promatrajući samo njezine kretnje i pokrete* (Pease, 2007:10).

2.4. Osnovne ljudske kretnje

Neovisno o kojem kulturološkom krugu je riječ, većina komunikacijskih signala u svakome je ista. Ljudi se smiju kada su sretni, dok se mršte kada su tužni ili ljutiti, nadalje, kimanje glavom će se u gotovo cijelom svijetu tumačiti kao afirmativan znak za razliku od odmahivanja glavom koje će većina ljudi tumačiti kao negiranje.

Upravo je kimanje glavom urođena kretnja, no odmahivanje je naučena u ranom djetinjstvu. Tako dojenčad, kada je sita, okreće glavu s jedne na drugu stranu, a jednako postupaju i mala djeca odbijajući na taj način više hrane čime se brzo nauče upotrebljavati opisanu kretnju kako bi pokazala neslaganje ili negativan stav.

Za razliku od klimanja i odmahivanja glavom, pojedine kretnje vuku korijenje iz naše primitivne životinjske povijesti. Tako kod većine mesoždera smiješenje označava prijetnju, no primati ga upotrebljavaju u kombinaciji s ne prijetećim gestama kako bi pokazali

pokoravanje. Pokazivanje zubi i širenje nosnica vuku korijene iz čina napada i primitivni su signali koje rabe drugi primati. Cerenje životinje upotrebljavaju kao upozorenje drugima da će u slučaju nužde zube upotrijebiti za napad ili obranu. Ta se gesta javlja i kod ljudi premda oni obično neće napasti zubima.

Širenje nosnica omogućuje dovodenje više kisika u tijelo dok se čovjek sprema za borbu ili bijeg, a u primata govori drugima da im je potrebna pomoć u obrani od neizbježne prijetnje.

Primjer uobičajene kretnje koja pokazuje da osoba ne zna ili ne razumije što govori je slijeganje ramenima. Ta složena kretnja sastoji se od tri glavna dijela. Prvi dio su izloženi dlanovi kojima čovjek pokazuje da ništa ne skriva u rukama, drugi dio je podignuta i skupljena ramena kako bi se zaštitilo grlo od napada te treći dio su podignute obrve uobičajene za svima razumljiv kratak pozdrav (Pease, A. i Pease B., 2008.).

Slika 1. Izrazi lica

Izvor: <http://www.betterparenting.com/teaching-kids-non-verbal-communication/>

Neverbalne signale mnogo je lakše prepoznati kod djece nego kod odraslih jer ona imaju više mišićnog tkiva na licu a isto su tako brzina pojedinih kretnji, kao i njihova očiglednost, povezani s dobi pojedinca. Primjerice, kada petogodišnje dijete govori neistinu, ono će u najvećem broju slučajeva prekriti usta jednom ili objema rukama, a velika je vjerojatnost da će se ta kretanja nastaviti tijekom života no promijenit će se brzina kojom se obavlja.

2.5. Neverbalne poruke

U svakodnevnoj komunikaciji, privatnoj i poslovnoj, većina ljudi gotovo isključivo pazi na poruke riječima, tj. poruke koje dolaze verbalnim kanalom, no na ukupni dojam ili imidž koji netko ostavlja u svojoj okolini redovito znatno više ovisi o porukama neverbalne naravi, takozvanom „nijemom“ govoru (Leinert Novosel, 2015).

Prema nekim istraživanjima, djelovanje izraza lica, pogleda, gesta, držanja tijela, odjeće i drugih sličnih sredstava na emocije i stavove partnera djeluju otprilike 5 do 10 puta jače od riječi (Pease, 1991).

Neverbalnim se ponašanjem neprestano prati verbalni govor, ali se izražavaju i druga značenja, ona u vezi s odnosima, stavovima i emocijama, kao i porukama o tome kako treba uzeti ono što se pripisuje verbalnim kanalom. Neverbalni dio komunikacije često je nesvjesne prirode i mi ga otkrivamo tek kada nas netko na nj upozori. Još smo relativno svjesni izraza lica, no već daleko manje poruka koje šaljemo tijelom. Zbog toga su neki istraživači i zaključili da se pretežiti dio komunikacije obavlja pokretom. Na primjer, Birdwhistell smatra da se 65% komunikacije odvija neverbalnim putem, a Merhabian da na čiste riječi otpada samo 7% komunikacije (Pease, 1991).

Primjer kako se na nesvjestan i neverbalan način oblikuje imidž vidimo kod ljudi koji imaju naviku stalno nekoga dodirivati ili lupkati drugo po ramenu. Takvo ponašanje, posebno ako nije „pozvano“, doživljava se kao neugodno i agresivno, a osoba koja to čini stječe imidž neotesane i nametljive osobe, a da nema pojma kako je do toga došlo. Stvari se još dodatno kompliciraju radi li se o osobi suprotnoga spola (Leinert Novosel, 2015: 69).

Neverbalne poruke djeluju izravno na stavove i emocije sugovornika i to u većini slučajeva daleko izravnije nego što se to događa u slučaju riječi. Cjelovit pogled na osobu, koji „snima“ i njezinu visinu, građu, uređenost, počinje oblikovati naš odnos prema njoj. Isto tako prvi

pogled na lice i prvi izraz lica zapravo nameću sugovorniku stav prema partneru, na sličan način kao što *jedna biljarska kugla kod sraza nameće pokret drugoj* (Leinert Novosel, 2015: 70). U interpretaciji neverbalnih poruka treba zahvatiti što više pojedinačnih znakova, čitati cjeline, a kad je riječ o slanju takvih poruka, onda to također moraju biti složene, usklađene cjeline većeg broja pojedinačnih pokreta i stavova tijela. O tome govori Koehlerovo načelo izomorfizma (Pease, 1991).

3. RAZVOJ DJETETA PREDŠKOLSKE DOBI

3.1. Socio-emocionalni razvoj

Temeljna karakteristika dječjih emocija je jednostavnost i spontanost no za njihov pravilan razvoj važnija je emocionalna sfera kojom su okruženi nego puko izražavanje emocija. Osjećaj sigurnosti, doživljavanje izraza ljubavi, dobivanje priznanja kao i stjecanje različitih iskustava temeljne su potrebe ključne za normalan razvoj djeteta. Kako dijete odrasta, tako se kod njega javlja veći broj emocija, primjerice u prvoj je godini života dijete sposobno osjetiti i iskazati veselje, interes odnosno iznenađenje, ljutnju, strah, tugu i gađenje. Od navedenih, kao prva emocija koju je dijete sposobno doživjeti, je sviđanje odnosno nesviđanje, tako se već u prvom mjesecu djetetova života pojavljuje osmjeh kao reakcija na ljudski glas (Kopas Vukašinović, 2009).

Zatim, u drugom mjesecu života dijete mimikom lica pozitivno reagira na čovjekovu pojavu, dok u trećem mjesecu postaje svjesno nepoznatih ljudi. Veselje dijete izražava smijehom, no isto tako sve jasnije izražava i srdžbu, a prvi oblik komunikacije je plač čiji intenzitet i trajanje variraju ovisno o podražaju koji ga je izazvao, a čija je prvotna funkcija zadobivanje majčine pozornosti (Smiljanić - Čolanović, Toličić, 1966).

Roditelji pozitivno potkrepljuju pozitivne emocije, dok one negativne često ignoriraju te krajem prve godine djetetova života iskazivanje negativnih emocija iščezava. U šestom mjesecu dijete upućuje smiješak samo poznatim licima, a jednako tako reagira i na emocionalne izraze i ton glasa u okolini (Smiljanić - Čolanović, Toličić, 1966).

U razdoblju od sedmog do dvanaestog mjeseca povećava se djetetovo izražavanje srdžbe i straha te dijete počinje razumijevati značenja emocionalnih signala iz okoline. Krajem prve

godine života dijete počinje tražiti emocionalne signale (Smiljanić - Čolanović, Toličić, 1966). U razdoblju od prve do druge godine dijete raspolaže sve širim brojem riječi koje označavaju emocionalni doživljaj te počinje pokazivati ponos i zadovoljstvo pri novom postignuću. (Smiljanić - Čolanović, Toličić, 1966).

U dobi od dvije i pol godine djetetove emocije su vrlo burne što se nastavlja i u trećoj godini koja je doba prkosa i otpora, godina u kojoj je dijete počinje suprotstavljati odraslima izražavajući sve snažniju želju da nešto učini samo čime stječe prvu autonomiju. (Smiljanić - Čolanović, Toličić, 1966).

U četvrtoj godini života opada strah od poznatih no raste strah od divljih životinja, mraka i samoće. Ljutnja se javlja zbog prepreka i teškoća u igri (Smiljanić - Čolanović, Toličić, 1966).

U petoj godini dijete osjeća sram, zabrinutost, razočarenje ali i zavist. Javlja se i strah od nesretnih slučajeva, bolesti, duhova, lopova te strah da se majka neće vratiti kući. (Smiljanić - Čolanović, Toličić, 1966).

U šestoj godini su sve rjeđe eksplozije bijesa te dijete sve uspješnije kontrolira izražavanje emocija (Smiljanić - Čolanović, Toličić, 1966).

Krajem predškolskog razvoja dijete je svjesno samoga sebe, ljudi koji ga okružuju te svoje okoline. Postaje sposobno kontrolirati vlastito ponašanje te surađivati s vršnjacima, a najčešće emocije su gnjev, ljutnja, strah, ljubav i ljubomora, potom radost, a rijetko žalost. Gnjev je emocija kojom dijete reagira kada ga se sputava u nekoj aktivnosti, a najčešće ga osjeća kod odijevanja, objedovanja, odlaženja na spavanje. Emocija koja slijedi netom nakon gnjeva je ljutnja koju dijete izražava plačem kojim se služi kako bi privukao pozornost na sebe. (Smiljanić - Čolanović, Toličić, 1966).

Emocije kod djece traju svega nekoliko minuta i iznenada iščeznu te se nakon nekog vremena pretvaraju u dugotrajna raspoloženja. Kod djece ne postoji gradacija izražavanje emocija. One su snažne i nestabilne, te dijete često prelazi iz pozitivne emocije u negativnu i obrnuto. (Findak, 1995).

U istim situacijama djeca reagiraju drugačije, jedni se vesele, drugi se skrivaju i plaše dok se treći srame. Djeca pokazuju svoje osjećaje jer ne znaju skrivati svoje emocije stoga jasno

svima pokazuju kakvog su raspoloženja. Razvoj privrženosti najvažniji je oblik razvoja u okviru socio-emocionalnog razvoja (Findak, 1995).

Privrženost je snažna i trajna emocionalna veza pojedinca u odnosu na značajne druge osobe koja se razvija tijekom prve godine života između djeteta i roditelja, a karakterizira je tendencija traženja i održavanja bliskosti privrženim ljudima za vrijeme stresnih situacija (Bolwby, 1969).

Dijete može razviti zdravu i nezdravu privrženost. Kod razvijene zdrave privrženosti dijete koristi odraslu osobu kao bazu iz koje istražuje svijet. Dijete je sigurno u majčinu ljubav, te na odvajanje od majke reagiraju s manje straha. Sa razvijenom zdravom privrženosti, dijete pokazuje više istraživačkih ponašanja i bolje rješavaju probleme. Kod razvijene nezdrave privrženosti djeca pokazuju znakove nesigurnosti i bojažljivosti, te sve odrasle osobe doživljavaju kao nepouzdana. Također, djeca mogu razviti i izbjegavajuću privrženost. Djeca koja razviju izbjegavajuću privrženost, ne vole kontakt kožom - na kožu (grljenje, maženje), te postaju uznemireni kada ostanu sami.

3.2. Razvojne karakteristike djece predškolske dobi

Svako razvojno razdoblje ima svoje specifičnosti po kojima se diferencira od ostalih razdoblja djetetova života, no bitno je naglasiti kako se razdoblja ne smiju preskočiti jer jedno vodi ka drugome, a na roditeljima i odgajateljima je prepoznati ih i adekvatno reagirati na promjene djece (Findak, 1995).

Rast i razvoj predškolskog djeteta ne odvija se jednakomjerno, pa su tako razlike u rastu i razvoju između djevojčica i dječaka, ali i svakog pojedinog djeteta, velike i uočljive. Na rast i razvoj djece predškolske dobi utječu žlijezde s unutrašnjim izlučivanjem, prvenstveno hipofiza, štitna tiroidna žlijezda i spolne žlijezde. Osim toga, rast i razvoj svakog djeteta pod nezanemarivim je utjecajem okoline, rutine, integracija u društvu te svakodnevnog života (Findak, 1995). Najznačajniji razvojni skok u djece događa se između 4. i 5. Godine života djeteta.

3.3. Motorička gibanja djece predškolske dobi

Prirodni oblici kretanja djece se najlakše i najbrže usvajaju, a riječ je o hodanju, trčanju, skakanju, penjanju, puzanju i provlačenju itd. a savladavanje tih osnovnih gibanja djece omogućuje im komunikaciju s okolinom uz stimulativno djelovanje na sve ograne i organske sustave. Do četvrte godine života dijete bi trebalo dobro savladati osnovne prirodne oblike kretanja (Findak, 1995).

Motorički razvoj usko je povezan s intelektualnim razvojem jer slabo razvijene motoričke sposobnosti rezultiraju sporošću, nespretnošću, nesigurnošću, što može kočiti radoznalost kod djeteta i njegov intelektualni razvoj. Dijete će biti aktivnije, snalažljivije i spretnije ako je motorički razvijeno. Također, dijete će biti sretnije ako je motorički spretno jer dijete procjenjuje samog sebe u odnosu prema drugoj djeci, a motorička spretnost pružit će mu pozitivne osjećaje važnosti i podići mu samopoštovanje (Vučinić, 2001).

4. NEVERBALNI SIGNALI PREDŠKOLSKOG DJETETA U IGRI

Igra je u predškolskoj dobi osnovna aktivnost djeteta jer ispunjava većinu njegovog vremena. Na igru djeteta treba gledati kao na jednu od njegovih temeljnih potreba.

Autori koji su proučavali probleme razvoja i učenja djece suglasni su u stavu kako je igra specifičan način učenja predškolskog djeteta te ju uspoređuju sa znanstvenim istraživanjima odraslih koji u svom znanstvenom radu eksperimentiraju, baš kao i djeca u igri. Igram djeca otkrivaju kako identificirati i riješiti problem na specifičan i karakterističan način, a oba načina im omogućuju prijenos i sistematizaciju novostečenoga znanja na nove situacije (Kopas Vukašinić, 2009).

Kada se nalaze u grupi vršnjaka, djeca na različite načine izražavaju svoje potrebe, potencijale, zadovoljstvo ili nezadovoljstvo pri čemu često koriste neverbalne signale koje ostali vršnjaci, ali i odrasli, trebaju znati „pročitati“. Pri tome su osobito izražajni signali očima, ali i pokreti tijela. Zatvorene oči, mršteći pogled i podignute obrve, kao i dodirivanje stopala, pucketanje prstima neki su od najčešćih neverbalnih signala koji otkrivaju emocionalno stanje djeteta (Kopas Vukašinić, 2009).

Uzevši u obzir činjenicu da je igra edukativnog karaktera postaje jasno da kroz igru djeca postupno transformiraju postojeći kreirajući istodobno nov obrazac ponašanja. U tom su procesu njihove neverbalne vještine važne jer mogu ometati ili pak poticati razvoj neovisnosti, samoostvarenja i komunikacijskih kompetencija djeteta, kao i njegovu kreativnost. Primjerice, dok svira, dijete istražuje svijet i vlastite sposobnosti i postignuća, ali i mogućnosti druge djece u grupi a na taj način stječe iskustva, uči i stvara, otkriva nove mogućnosti za djelovanje u različitim situacijama (Kopas-Vukašinić, 2009). Iako je ovaj oblik učenja nekonvencionalan, predškolska djeca stječu znatne količine znanja i iskustva, razvijaju sposobnosti za suočavanje s određenim situacijama, i usvajaju određeni sustav neverbalnih znakova prije nego što uđu u osnovnu školu. Kroz igru dijete razvija posebne vještine i obrasce ponašanja koji su potrebni za uspješnu komunikaciju u grupi. Nadalje, ako je omogućeno da se igraju s različitim materijalima, djeca će biti uspješnija u rješavanju problema, što potiče razvoj tjelesnih, intelektualnih, socijalnih, komunikacijskih i drugih sposobnosti.

Oči su vrlo pouzdan pokazatelj emocionalnog stanja osobe te su zbog toga vrlo važne u pedagoškoj komunikaciji s djecom. Zbog navedenog je od izrazite važnosti da ih roditelji i odgajatelji promatraju i pravilno tumače te prepoznaju izražavanje superiornosti, slaganje ili neslaganje, strah, iznenađenje, zbunjenost ili pak prešućivanje pojedinih činjenica. Emocionalno i kognitivno stanje djeteta, kao i njegove stavove prema pojedinim pitanjima moguće je pratiti promatranjem izraza djetetova lica i položaju usana (Kopas Vukašinić, 2009).

Još jedna od dominantnih neverbalnih alata u skupini komunikacije je pokret koji također ima važnu ulogu u pedagoškoj interakciji djeteta, kako s vršnjacima, tako i s odraslima. Promjene pokreta otkrivaju kako se dijete osjeća te pripada li grupi, a ponekad je moguće otkriti da li je ono nervozno ili mirno, proučavajući kretnje djetetova tijela. Istovremeno, pokreti upućuju na djetetov socijalni status, njegovu prihvaćenost od strane vršnjaka i općenito njegov položaj u grupi. Slijedom navedenog, neverbalni signal pokreta bitan je za praćenje i usmjeravanje razvoja predškolskog djeteta koje učeći, imitira uzore pri čemu se prvenstveno ugleda i identificira s učiteljem, dakle roditeljem i odgajateljem (Kopas Vukašinić, 2009).

Osim pomoću pokreta, djeca određene stavove i osjećanja izražavaju specifičnim i karakterističnim tonovima glasa, što se često naziva para-govor, specifičan oblik neverbalne

komunikacije i izvrstan pokazatelj djetetova raspoloženja i razine razvoja. Tijekom obrazovnog procesa, govor odraslih mora biti jasan, čist i glasan. Imajući na umu da djeca uče modeliranjem uloga, to je jedini način da se stimulira razvoj čistog i jasnog govora djece. Od najranije dobi, kada su postali zainteresirani za vršnjake, važno je osigurati uvjete u kojima će djeca usvojiti pravila ponašanja u grupi. To znači da svakom djetetu treba dati jednaku šansu da izrazi vlastiti potencijal na jedinstven način. S tim u vezi su vremenski signali kao dio neverbalne komunikacije. Iz djetetova ponašanja u igri može se iščitati kakve su mu potrebe i očekivanja, odnosno želi li dokazati svoju superiornost, status u grupi ili pak nametnuti vlastita pravila igre (Kopas Vukašinić, 2009).

Dodir, kao oblik taktilne međuljudske komunikacije, je još jedan važan neverbalni signal u pedagoškoj komunikaciji a kojim dijete izražava svoju potrebu u odnosu na ostalu djecu u grupi. Kao takav, dodir može biti namjeran, nenamjeran, prijateljski ili neprijateljski (Kopas Vukašinić, 2009).

Imajući na umu različite oblike neverbalne komunikacije predškolske djece, ne smijemo zanemariti niti skiciranje, crtanje i slikanje, kao potrebe sve djece čime ona ne izražavaju samo kreativni potencijal nego i vlastito emocionalno stanje. Promatrajući takve dječje uratke, roditelji i odgajatelji dobivaju informacije iz prve ruke o procesima koji se odvijaju u djetetu a koje ono ne želi izraziti. Budući da su mogućnosti neverbalne komunikacije mnogobrojne, a s obzirom da se i razne vrste koriste kada se djeca igraju, uloga, pa čak i dužnost odraslih je pratiti dječje ponašanje i prepoznati neverbalne signale, s ciljem usmjeravanja, pomaganja i podrške svakom djetetu (Kopas Vukašinić, 2009).

Praćenje neverbalnih signala je vrlo suptilan zadatak za nastavnika i zahtijeva stalno stručno usavršavanje. Predškolski učitelj je odgovoran za odabir i predlaganje aktivnosti i igre, koje poštuju razvojna ograničenja djece, za pružanje odgovarajućih uvjeta za odabrane aktivnosti, kao i za podržavanje razvoja svakog djeteta (Kopas Vukašinić, 2009).

4.1. Neverbalna komunikacija odgojitelja i djece

Riječi ne mogu biti naši neverbalni znakovi, no kod djece se može dogoditi to da kažu nešto odgojitelju ili vršnjacima verbalno, koristeći jezik, dok ih pogled ili izraz lica može odati. Kako je ranije navedeno, ljudi su nerijetko potpuno nesvjesni neverbalnih znakova i njihove važnosti, a *poznavanje neverbalnih znakova može nam pomoći da bolje razumijemo ljude i smanjimo nesporazume u komunikaciji* (Rijavec i Miljković, 2002:4).

Zbog njihove duboke urođenosti i nesvjesnosti, neverbalni se znakovi ne mogu kontrolirati niti od strane djece ali niti od odgojatelja. Neverbalna i verbalna komunikacija su međusobno povezane te tako neverbalna poruka može zamijeniti verbalnu. Najbolji primjer zamjene verbalne poruke neverbalnom je situacija kada u dječjem vrtiću odgojitelj djetetu postavi neko pitanje a dijete se umjesto odgovora posluži slijeganjem ramenima (Rijavec i Miljković, 2002).

Neverbalne znakove koriste i djeca i odrasli, a odgojiteljeva je zadaća rad na tome da usavrši svoju komunikaciju kako s djecom tako i s ostalima.

U kontekstu vrtića zaokupljaju nas pitanja poput; što je to sada; kako se to dijete sada ponaša; što je drukčije od jučer; što nam tim ponašanjem poručuje; što je u pozadini tog ponašanja; treba li ga spriječiti; dokle će ga to držati; mogu li pomoći tom djetetu; kakva je pomoć tom djetetu potrebna (s obzirom na ponašanje)“ (Bašić i sur., 2005:89).

Ponašanje djece u vrtiću ovisi o spolu, ali i o skupini vršnjaka, te je vrlo složen proces i povezan je s komunikacijom. Kroz ponašanje se najbolje može uočiti kako se dijete osjeća. Promatrajući ponašanje djece iznova otkrivamo da dijete raste. Često se postavljaju razna pitanja u vezi ponašanja djeteta, a ponašanje djeteta možemo promatrati kroz igru (Rijavec i Miljković, 2002).

4.2. Očitovanje temeljnih stavova u ponašanju

Analize naših stavova prema našoj socijalnoj okolini, bitnih za odnose koje ćemo uspostaviti s drugim ljudima pokazuju da je na tom području moguće govoriti tek o nekoliko temeljnih usmjerenja ili dimenzija; zbližavanju (bliskosti) nasuprot udaljavanju (izdvojenosti) i o dominaciji (nadređenosti) nasuprot submisiji (podređenosti) (Pease, 1991).

Što se tiče neverbalnih ponašanja, želja za zbližavanjem očituje se tjelesnim približavanjem (proksemija), nagibom tijela prema osobi, upravljenosti glave i trupa izravno prema osobi; nadalje kroz više gledanja u osobu, više smješka, otvorenim gestama, otvorenim položajem nogu, ili preklopljenim u smjeru sugovornika, potvrdnim kimanjem glave, kroz više dodirivanja (na prihvatljiv način), komuniciranja čistim glasom, nešto povišenom visinom glasa i melodijom koja ima tendenciju prema gore. Kod udaljavanja i ograđivanja svi će navedeni pokreti biti u obrnutom smjeru (Pease, 1991).

Potreba za dominacijom pokazuje se zauzimanjem većeg prostora, povišenog položaja, tvrdim pogledom, gledanjem odozgor, ozbiljnim izrazom lica, dodirivanjem bez dopuštenja, većom slobodom kretanja, zauzimanjem tuđeg vlasništva i prostora, pokrivanjem veće površine, ekspanzivanjem i relaksiranim držanjem, dominacijom govorne scene itd. Kod submisivnog stava sve će to biti obrnuto (Pease, 1991).

5. EKSTRALINGVISTIČKI NEVERBALNI ZNAKOVI DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Komunikacija nije moguća bez signala jezika tijela koji obuhvaća fiziologiju tijela, držanje i kretanje tijela, izražajne pokrete ili geste, mimiku i izraz lica, komuniciranje pogledom, komuniciranje opipom i kineziku (gibanje tijela kojemu se može dokazati komunikacijska vrijednost). Ekstralingvistička neverbalna komunikacija u grupi vrlo je važna jer odgajatelji i djeca nerijetko imaju više povjerenja u znakove kretanja tijela nego u verbalnu komunikaciju (Apel, 2003). Detaljniju raščlambu ekstralingvističkih neverbalnih znakova čine kinezički i proksemični znakovi.

Kinezički se znakovi odnose na pokrete lica ili facijalnu ekspresiju uključujući i usmjerenje pogleda, pokrete pojedinih dijelova tijela – glave, ruku, nogu, držanje tijela u cjelini ili

položaj tijela, više raznih tjelesnih pokreta s određenom namjerom, često nazivane gestama. Po nekim autorima kinezičke znakove čine i tjelesno dodirivanje, mirisi koje ljudi namjerno i nenamjerno ostavljaju, a koji predstavljaju neku informaciju o njima.

Proksemični znakovi su komunikacijski znakovi koji počivaju na udaljenosti i na prostornim odnosima među sudionicima komunikacije, a to su fizička blizina, odnosno udaljenost među osobama u komunikacijskoj interakciji, prostorni raspored, teritorijalno ponašanje odnosno držanje i postupci kojima jedna osoba drugima stavlja do znanja svoje pravo na određeni prostor.

5.1. Izraz lica

Lice je najekspresivniji dio tijela s kojeg se lako prepoznaju emocije, stavovi, fizičko i psihičko stanje djeteta. Izrazi lica kod djece predstavljaju ono što dijete govori. Fokus je na očima i dijelu oko očiju, usnama, obrvama, očnim kopcima, nosu te boji i zategnutošću lica, kao i licu u cjelini, a upravo se facijalna ekspresija odražava u ostvarivanju svih funkcija neverbalne komunikacije, čemu u prilog ide i spoznaja kako je točnost ocjenjivanja emocija na temelju lica znatno veća od točnosti zaključivanja o osobinama ličnosti. Emocionalni izrazi lica su urođeni i univerzalni za većinu ljudi u različitim kulturama, tj. određeni izrazi lica jednako se tumače te se s velikom točnošću jednako prepoznaju i izražavaju emocije radosti, straha, tuge, ljutnje, iznenađenja i gađenja (Pease, 1991).

Parcijalno crvenjenje ili bijeljenje lica, širenje nosnica praćeno teškim disanjem odaje nesigurnost i nelagodu. Pretjerano naglašavanje obrvama zbunjuje i očit je znak ne kontrole, kao i stiskanje usana i oblizivanje istih (Apel, 2003).

Mimika jest oblik neverbalne komunikacije koja svojom osobinom pripada izrazu lica, obzirom na mjesto pokazivanja. Tako se odbojnost referira spuštenim kutovima usana, nabiranjem čela, krutim (zategnutim) izrazom lica, a pristupačnost ljubaznim crtama lica, opuštenim izrazom i osmijehom (Apel, 2003).

Slika 2. Namrgođeno lice

Izvor: <https://www.pinterest.com/lisageng/nonverbal-communication/>

5.2. Pogled i kontakt očima

Kontakt pogledom je važno sredstvo jer oči odašilju i primaju poruke, a pogledom se uspostavlja veza. U ovom je kontekstu važno da roditelji i odgajatelji djeci prenesu dojam da im se doista obraćaju što se ostvaruje kroz kontakt pogledom (Apel, 2003).

5.3. Gestikulacija

Gestikulacija u užem smislu obuhvaća izražajni potencijal ljudskog tijela pomoću gornjeg i donjeg dijela ruku i glave (Nöth, 2004).

Od svih neverbalnih znakova kretnje su najmanje pod našom svjesnom kontrolom. One nisu urođene nego naučene, kopirane i stečene uslijed svih društvenih, socijalnih i obrazovnih uvjeta. Gestikulacija pomaže u tumačenju, isticanju rečeničnih činjenica, prevladavanju nesigurnih situacija, zauzimanju stava i slično, no nesvjesni tjelesni pokreti koji su odraz nervoze ili nesigurnosti upućuju na emocionalno stanje djeteta bez izgovorene riječi (Nöth, 2004).

5.4. Upotreba prostora

Pojam prostora ili fizičke udaljenosti koju držimo u odnosu na druge ljude utječe na dojam koji drugi ljudi imaju o nama, ali utječe i na način na koji mi komuniciramo s drugima. Prostor oko sebe čovjek dijeli na prisnu udaljenost (udaljenost oko 30 cm, pristup imaju samo bliske osobe), osobnu razdaljinu (na udaljenost ruke, obilježje je prijateljskih odnosa), društvenu razdaljinu (prostor udaljenosti do 3m, odgovara bezličnom odnosu) te na javni prostor (izvan mogućnosti dodira) (Neill, 1994).

Slika 3. Upotreba prostora u igri

Izvor: <http://www.pleasepassthesalt1.com/>

5.5. Tjelesni kontakt

Dodir ili tjelesni kontakt krajnji je stupanj približavanja koji, između ostalog, značajno potvrđuje moć. Najuobičajeniji oblik dodira je rukovanje, odnosno formalno pozdravljanje. Kada je riječ o djeci predškolske dobi, odgajatelju je dozvoljeno više tjelesnog kontakta jer je oblik dodira među tom dobnom skupinom shvaćen poželjno zbog prijateljske konotacije koju odašilje.

Odgajatelji moraju razlikovati vrstu dodira jer ih učenici doživljavaju kao bliski odnos komunikacije. Tako razlikujemo dodir bodrenja, dodir tješnja ili pohvale, dodir kontrole. U službi nadzora, odgajateljev dodir dobrim dijelom, naročito kada je riječ o dječacima,

uključuje dodir ruke ili ramena (hvatanje šake učenika objema rukama, hvatanje nadlaktice, hvatanje za ramena). Tu je često riječ i o dodirivanju glave, ali ono sve više dobiva ponižavajuću konotaciju pa joj se ne pribjegava. Ohrabrujući dodir (nastavnik polaže ruke na ramena učenika), sam ili u kombinaciji s verbalnim ohrabrenjem, djelotvoran je za veću pozornost djeteta, ali i za pohvalu (Nöth, 2004).

6. ČITANJE NEVERBALNIH ZNAKOVA

6.1. Facijalna ekspresija

Lice predstavlja važan kanal neverbalne komunikacije. Iako izraze lica koristimo u širokom spektru socijalnih situacija određeni pokreti mogu se tumačiti zasebno s velikom točnošću. Navedene osobine, gotovo uvijek, rezultiraju ovim izrazima i pokretima lica koje uočavamo u statičnim situacijama bez obzira na verbalnu komunikaciju (Pease, 1991).

Tako ljubaznost na djetetovu licu prepoznajemo prvenstveno po osmijehu, odnosno izvijenosti usana prema gore, a neljubaznost po zavijenim krajevima prema dolje iz statičnosti ili nepomičnost očiju.

Ljutnja, sumnja ili neslaganje primjetni su po namrštenim obrvama i stisnutim ustima, raširenim nosnicama i napućenim usnama. S druge strane, strah i nesigurnost manifestiraju se proširenim zjenicama, sušenjem usta, blijedošću lica te brzim, skenirajućim pogledima očiju, gledanjem prema vratima, gledanjem u pod, usmjeravanjem očiju u stranu.

Kada dijete osjeća sram lice se zacrveni, a kada se uplaši, širom otvori oči. S druge strane, dominaciju među vršnjacima dijete pokazuje podizanjem obrva i popravljanjem držanja tijela. Ukoliko je ono pod stresom, dodirivat će nos, trljati oči, gladiti bradu, češkati obrve, dodirivati uho, kosu te će pokrivati usne (Pease, 1991).

6.2. Znakovi tijela

Govor tijela je poseban kanal neverbalne komunikacije koji je najviše proučavan, kojem se daje najveća praktična vrijednost i koji u više slučajeva predstavlja sinonim onoga što obuhvaća neverbalna komunikacija. Sam čovjek tijekom svoje interakcije s drugim zauzima različite stavove tijela, a ti stavovi imaju određeno značenje i predstavljaju znakove na osnovu kojih drugi ljudi zaključuju o nama, a i mi o njima. Kod djece su znakovi tijela izraženiji jer još nisu naučili izbjegavati manipulirati govorom tijela (Pease, 1991).

Tako će dijete koje pokušava nešto sakriti, ruke i šake prekriziti na grudima i stisnuti ih uz tijelo, trljati ruke ili će ih sakriti u džepove. Kada nije zainteresirano, dijete će pomicati stopala ili mahati nogom dok sjedi, a kada je napeto najčešće će držati ruke na leđima.

U grupi, dijete će aroganciju pokazati zauzimanjem stražarskog stava s prekrizanim rukama tako da su šake vidljive, isprisanjem, stavljanjem ruku iza glave ili na bokove, stiskanjem šake, kažiprstom usmjerenom prema gore, spojenim jagodicama prstiju usmjerenih prema gore te ispruženim nogama kod sjedenja. Nesigurnost odaju prekrizene noge prilikom stajanja, slijeganje ramenima te odmicanje tijela unatrag. Otvorenost se pokazuje čvrstim stavom, neprekrizanim nogama, rukama na koljenima te nagnjanjem prema naprijed (Pease, 1991).

7. KOMUNIKACIJA IGROM

Igra je osnovna aktivnost djeteta te je kao takva *nespecijalizirana, neizdiferencirana, vrlo složena, nejednoznačna, multifunkcionalna aktivnost* (Duran, 2001:22).

Igrom dijete upoznaje samog sebe, a način na koji se dijete igra ostavlja dubok trag u njemu. Isto tako, igrom dijete uspostavlja kontakte s drugom djecom, uči kako komunicirati, stvara prijateljstvo i pozitivnu sliku o sebi, poštuje pravila itd (Duran, 2001).

Polazeći od toga da je igra otvorena, vanjska (praktična) aktivnost djeteta, njezine su karakteristike (Duran, 2001:14):

Igra je simulativno ponašanje sa sljedećim odlikama:

- divergentnost (organizacija ponašanja na nov i neobičan način),
- nekompletnost (ne obuhvaća dostizanje specifičnog cilja, sažeto i skraćeno ponašanje)
- neadekvatnost (ponašanja nesuglasno danoj situaciji).

Igra je autotelična aktivnost, iz čega slijedi da posjeduje vlastite izvore motivacije, da je proces igre važniji od ishoda akcije, da postoji dominacija sredstava nad ciljevima i da je prisutna odsutnost neposrednih pragmatičnih učinaka (Duran, 2001).

Igra djecu oslobađa od napetosti i rješava konflikt te istodobno regulira fizički, spoznajni i socijalno-emocionalni razvoj. Igra se izvodi u stanju optimalnog motivacijskog tonusa, iz čega slijedi da se javlja u odsutnosti neodložnih bioloških prisila i socijalnih prijetnji te u stanju umjerene psihičke tenzije. Djeca veći dio svog vremena provode u igri, što znači da je igra njihova potreba.

Igra je potreba djeteta koja obogaćuje njegov razvoj. U igri se djeca upoznaju s različitim materijalima i sredstvima i tako upoznaju svijet oko sebe. Kako bi dijete spoznalo neki pojam, najprije treba o tom pojmu nešto znati. Npr. spoznaje li nešto okruglo, treba imati iskustva s okruglim predmetima. Započinjanje igre predstavlja poziv na igru i podjelu uloga.

Kraj, odnosno završetak igre znači proglašenje pobjednika i pohvale. Uz igru je vezana i komunikacija, kao npr. u vrtićkom okruženju komunikacija između djece i odgojitelja. Igra je slobodna aktivnost, dječji rad koji treba vrednovati, jer je svijet dječjeg stvaralaštva uistinu prekrasan i sve što djeca stvore, stvore ljubavljju prema onome što rade. Dijete igru doživljava kao nešto posebno, veliko, u njoj istražuje i eksperimentira i tako se upoznaje sa samim sobom, naglašava svoje mogućnosti.

Dijete treba promatrati tijekom igre i pohvaliti ga kada napravi nešto dobro. Puno je strpljenja potrebno u igri s djecom, a posebno u slučajevima kada dijete istražuje. Djetetu je potrebna ljubav odraslih, poticaj i sredina u kojoj je. Igram dijete otkriva, tjelesno je aktivno, uči govor, razvija samopouzdanje i kreativnost.

Cjelokupna igrovna raznolikost djetinjstva najčešće se u literaturi razvrstava u tri kategorije (Duran, 2001:16):

- funkcionalna igra,
- simbolička igra,
- igre s pravilima.

Funkcionalna igra povezana je sa socijalnom interakcijom, a određena je funkcijama, kako i sam naziv govori. Dijete se igra svojim tijelom i funkcijama tijela. Primjer funkcionalne igre je kada se dojenče igra svojim prstićima. Može se primijetiti da i u takvoj vrsti igre dijete istražuje i spoznaje svijet oko sebe.

Simbolička igra je igra u kojoj dijete zamišlja uloge i stavlja se u njih. Takva se vrsta igre pojavljuje u drugoj godini života. Promatrajući igru s vrtičkog aspekta, djeca se već sa 4 do 5 godina dogovaraju oko preuzimanja uloga u igri, a kasnije tijekom osnovnoškolskog obrazovanja djeca se uključuju u uloge, izražavaju razne emocije, osjećaje. Kod djece se razvija kreativnost, mašta, nova saznanja...

Simbolička komponenta predstavlja simbole i razmatranje istih u igri. Dijete tijekom igre koristi simbole. Simboli predstavljaju predmet kojim se dijete služi umjesto onog pravog i koje drži u ruci ili pak mogu predstavljati i motoričku radnju kada dijete pokretima tijela ili govorom simbolizira ulogu.

Igre s pravilima su igre sa senzomotoričkim kombinacijama (trke, špekulanje, loptanje itd.) ili intelektualnim kombinacijama (karte, šah itd.) u kojima se pojedinci natječu (inače bi pravila bila beskorisna) i koje su regulirane ili kodeksom koji je preuzet od starijih generacija ili privremenim sporazumom (Duran, 2001).

Razlika između simboličke i funkcionalne igre te igre s pravilima je i u tome što se simbolička i igre s pravilima pojavljuju samo kod djece dok je funkcionalna igra prisutna i kod djece i kod životinja. Stvaralačke igre su igre dramatizacije i konstruktivne igre koje razvijaju percepciju djeteta, a djeca ih sama izmišljaju. Igre s pravilima su narodne, pokretne i didaktičke igre u kojima djeca neki zadatak riješe pomoću određenih pravila s kojima se susreću i bez poštivanja tih pravila ne mogu riješiti zadatak. Stvaralačke igre su igre koje se planiraju u vrtiću kada dijete zapravo na takav način prepoznaje svoje potrebe i mogućnosti. Od djece se osobito tijekom stvaralačkih igara može naučiti, što je vrlo korisno za odgojitelje.

Kroz igru dijete uči komunicirati, uči o svijetu, uči se snalaziti u određenim situacijama, uči govor. Slobodna igra djetetu predstavlja slobodan način razmišljanja, način na koji se uči izražavati. Riječ sloboda znači napraviti ono što želiš, samostalno ili uz pomoć nekoga. Tijekom slobodne igre dijete ponekad treba odgojitelja, a ponekad samo napravi ono što želi. Odgojitelj potiče djecu. I odrasli imaju koristi od neke igre. Odraslina igra djeteta pomaže da bolje upoznaju dijete: što voli, što ne voli, boji li se nečega, što voli više, koristi li neku

igračku možda više od ostalih jer mu je zanimljivija. Slobodna igra, isto tako, pomaže stvoriti kvalitetniju suradnju između djece i odgojitelja u vrtićkom okruženju ili pak suradnju između djece i roditelja kod kuće. Slobodna igra je i igra u kojoj dijete ima mogućnost odabira aktivnosti poput istraživanja, crtanja, pisanja, građenja itd. Posebno je važno naglasiti da predškolsko dijete treba pustiti da se igra onoliko dugo koliko ono želi, a ne ga tjerati da napušta igru. Djetetu se ne smije pokazivati kako se igrati, već ga treba pustiti da se igra čime želi i koliko dugo želi. Veliku važnost ima sloboda izbora, a to znači da dijete mora imati slobodu odabira kako materijala tako i same igre. Ne smije se forsirati dijete u tom smislu da mu se pokazuje neku igru i da se ono igra kako mu se naredi. Vrlo je bitno da odgojitelj potiče slobodnu igru u vrtiću jer je to dobro za djecu. Igra daje djetetu samostalnost iskazivanja. Dakle, u igri dijete demonstrira svoje kompetencije (Duran, 2001).

7.1. Igračke

Igračke su jako bitne u djetetovom životu, jer se njima dijete igra i njihovo je stvaralaštvo bez istih nezamislivo. S igračkama je dijete povezano od najranijeg djetinjstva i bez njih ne može provesti puno aktivnosti. Već rođenjem dijete dobiva prve igračke poput dekice kojom bude pokriveno pa ju čupa, dudu koju navlači i stavlja u usta te baca, zvečku kojom se igra i koja mu je prava zabava.

Dijete je posebno vezano za igračke i u trenutcima kada mu nešto ne ide od ruke, a upravo su igračke glavni djetetov motivator da nastavi rad. Kaže se da je lutka najbolji djetetov prijatelj koju dijete nosi sa sobom na spavanje i uz koju se osjeća zaštićeno. Što je dijete manje, više je zainteresirano za igračke s raznim zvučnim signalima, dok su starijoj djeci zanimljive igračke kao predmet koji mogu isprobavati, rastavljati.

U dječjem vrtiću, primjerice, dječaci se igraju u centru za građenje najčešće zato jer slažu kocke i isprobavaju svoje mogućnosti. To je posebno zanimljivo kod naglašavanja igre kod djece. Svaka je igra zanimljiva na svoj način i drugačija a igrajući se dijete stječe samopouzdanje.

Svaka je igračka drugačija i ima svoje kriterije. U predškolskoj dobi djeca koriste različite igračke, sredstva i materijale, i upravo kroz igru, dolaze do situacije da moraju nešto kreirati, složiti, namjestiti a da bi to napravili, moraju razmisliti.

Slika 4. Dijete i lutka

Izvor: <http://www.trendfrenzy.net/kids-and-dolls-resembles/>

8. ZAKLJUČAK

Ljudska komunikacija je složena, raznovrsna i stalni je pratilac ljudske aktivnosti. Komunikacija ispunjava osnovnu ljudsku potrebu da budemo u kontaktu sa drugim ljudima. Ne komunicirati je nemoguće, stoga, upotrebljavaju li se riječi ili ne, i dalje se komunicira i to međusobnim ponašanjem. Neovisno o kojem kulturološkom krugu je riječ, većina komunikacijskih signala u svakome je poprilično slična. Ljudi se smiju kada su sretni, mršte se kada su tužni ili ljutiti, nadalje, kimanje glavom će se u gotovo cijelom svijetu tumačiti kao afirmativan znak za razliku od odmahivanja glavom koje će većina ljudi tumačiti kao negiranje.

Za djecu kao mlade komunikatore, važna je i verbalna i neverbalna komunikacija, pomoću kojih uspostavljaju odnos jedni s drugima i mogu izraziti svoje misli, ideje, stavove i emocije. Neverbalna komunikacija čini najveći dio same komunikacije, tj. samog prenošenja poruke od govornika do slušatelja, te je ponekad upravo neverbalna komunikacija ključ uspješne komunikacije i razumijevanja među ljudima. Razumijevanje i uspješna uporaba neverbalnog ponašanja presudni su u praktično svakom sektoru našeg društva. Cilj ovog završnog rada bio je pobliže dočarati pojam neverbalne komunikacije predškolske djece u njihovoj najčešćoj aktivnosti, a to je igra. Igra je osnovna aktivnost djeteta, oslobađa djecu od napetosti te istodobno regulira fizički, spoznajni i socijalno-emocionalni razvoj.

Usporedbom literature doznala sam da komunikacija nije moguća bez signala jezika tijela koji obuhvaća fiziologiju tijela, držanje i kretanje tijela, izražajne pokrete ili geste, mimiku i izraz lica, komuniciranje pogledom i komuniciranje opipom. Dijete u igri odaje svoje emocije, stavove i raspoloženje spomenutim neverbalnim signalima. Zbog njihove duboke urođenosti i nesvjesnosti, neverbalni se znakovi ne mogu kontrolirati. Kontakt očima i pogled su vrlo moćni neverbalni znakovi; širom otvorene oči i proširene zjenice pokazatelj su sviđanja, skrivanje pogleda često je znak neiskrenosti, ali može biti i znak neugode. Lice je općenito najekspresivniji dio tijela s kojeg se lako prepoznaju emocije, stavovi, fizičko i psihičko stanje djeteta. Parcijalno crvenjenje ili bijeljenje lica, širenje nosnica praćeno teškim disanjem odaje nesigurnost i nelagodu. Pretjerano naglašavanje obrvama zbunjuje i očit je znak ne kontrole, kao i stiskanje usana i oblizivanje istih. Mimika jest oblik neverbalne komunikacije koja svojom osobinom pripada izrazu lica, obzirom na mjesto pokazivanja. Tako se odbojnost referira spuštenim kutovima usana i nabiranjem čela, a pristupačnost ljubaznim crtama lica, opuštenim izrazom i osmijehom.

Od svih neverbalnih znakova kretnje su najmanje pod našom svjesnom kontrolom. Gestikulacija u užem smislu obuhvaća izražajni potencijal ljudskog tijela pomoću gornjeg i donjeg dijela ruku i glave. Fizička udaljenost koju djeca drže u odnosu na druge ljude utječe na način na koji komuniciraju s njima, a dodir ili tjelesni kontakt krajnji je stupanj približavanja koji, između ostalog, značajno potvrđuje moć. Pokazuje također naklonost, bliskost i ugodnost.

Veći se dio školovanja budućih odgojitelja zanemaruje uvježbavanje sposobnosti neverbalne komunikacije, koje uključuju i neverbalni izraz. Posao odgojitelja se najvećim dijelom odnosi na komunikaciju, kako s djecom tako i s odraslima, stoga je veoma važno obraditi sve dijelove ljudske komunikacije. Također je važno uvijek imati na umu koliko je igra značajna za dijete i njegov razvoj. Djetetu je potrebna ljubav odraslih, poticaj i sredina u kojoj je. Odgojiteljima igra djeteta pomaže da bolje upoznaju dijete: što voli, što ne voli, boji li se nečega, što voli više, koristi li neku igračku možda više od ostalih jer mu je zanimljivija. Igra daje djetetu samostalnost iskazivanja. Igra je od presudne važnosti u životu djeteta jer igra je djetetovo najprirodnije sredstvo za učenje za daljnji razvoj u životu. Iz tog razloga je važno pustiti djecu da se igraju i znati neverbalne signale djece tijekom igre. Uz igru se vežu i igračke koje su jako bitne u djetetovom životu i njihovo je stvaralaštvo bez istih nezamislivo. U trenucima kada mu nešto ne ide od ruke, upravo su igračke glavni djetetov motivator da nastavi rad.

Komunikaciju s djecom možemo izrazito poboljšati ako više pazimo na to što im govorimo tijelom i također što oni nama govore svojim tijelom. Razumjeti znakove koje dijete odašilje korisna je vještina u komunikaciji. Važno je obratiti pažnju na to gleda li dijete dok mu se obraćamo u pod, švrlja li pogledom po prostori ili bojažljivo gleda. Neverbalna komunikacija univerzalna je varijanta komunikacije koja se pojavljuje u svakoj životnoj dobi. Neverbalna komunikacija u djece složena je i varijabilna iz više razloga. Ubrzan psihološki i socijalni razvoj djece diktira i razvoj neverbalne komunikacije koja starenjem djeteta postaje kompleksnija i sveobuhvatnija što omogućuje sofisticiraniji odnos djeteta prema drugim pojedincima u svom okruženju. Poznavanje oblika i vrsta neverbalne komunikacije koja se pojavljuje u djece prilikom igre i ostalih aktivnosti kojima se djeca bave vitalno je iz više razloga. Prvenstveno iz odgojne i pedagoške perspektive, iz neverbalne komunikacije mogu se primjetiti obrasci ponašanja koje očekujemo u pravilnom razvoju djeteta. Ukoliko su uočeni nedostaci u izrazu određenog ponašanja, pa tako i neverbalne komunikacije, mogu se poduzeti koraci koji će omogućiti pravilan psihološki i sociološki razvoj djeteta.

LITERATURA

1. Apel, H.J. (2003) Predavanje, uvod u akademski oblik poučavanja, Zagreb.
2. Arambašić, L. (2000) Psihološke krizne intervencije, Zagreb.
3. Bašić, J., Koller-Trbović, N., Žižak, A., Hudina, B., (2005). Integralna metoda u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima, drugo izdanje, Zagreb.
4. Davison, G.C. & Neale, J.M.(2002) Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja, Naklada Slap, Jastrebarsko.
5. Duran, M. (2001) Dijete i igra. Naklada Slap, Zagreb.
6. Findak, V. (1995) Metodika tjelesne i zdravstvene kulture u predškolskom odgoju, Školska knjiga, Zagreb.
7. Knapp, M. L., Hall, J. A. (2010) Neverbalna komunikacija u ljudskoj interakciji, Naklada Slap, Jasterbarsko.
8. Kopas Vukašinović, E. (2009) Nonverbal signals used by the preschool child, *Odgojne znanosti*, vol. 11., br. 1.
9. Leinert – Novosel, S. (2015) Komunikacijski kompas, 2. prošireno izdanje, Plejada, Zagreb.
10. Lüscher. M. (1948) Lüscher colour test. Basel, Test-Verlag
11. Marot, D. (2005) Uljudnost u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji, *Fluminensia*.
12. Morris, D. (2002) *Peopewatching – Guide to the body language*, Vintage Books, London.
13. Noth, W. (2004) Priručnik semiotike, CERES, Zagreb.
14. Pease, A. (2007.) *Govor tijela, Kako misli drugih ljudi pročitati iz njihovih kretnji*. 5. izd. Zagreb, AGM, Zagreb.
15. Pease, A., Pease, B. (2008.) *Velika škola govora tijela, Mozaik knjiga*, Zagreb.
16. Petz, B.(1992). *Psihologijski rječnik*, Prosvjeta, Zagreb.
17. Rijavec, M., Miljković, D. (2002) *Neverbalna komunikacija – jezik koji svi govorimo*, IEP, Zagreb.
18. S. Neill, *Neverbalna komunikacija u razredu*, Zagreb.
19. Stevanović, M. (2003) *Predškolska pedagogija*. Andromeda: Sveučilište u Rijeci, Rijeka.
20. Škarić, I. (2000) *Temeljici suvremenoga govorništva*, Školska knjiga, Zagreb.
21. W. Nöth (2004) *Priručnik semiotike*, Zagreb.

- **Popis slika**

Slika 1.	Izrazi lica (www.betterparenting.com/teaching-kids-non-verbal-communication/).....	6
Slika 2.	Namrgođeno lice (https://www.pinterest.com/lisageng/nonverbal-communication/).....	15
Slika 3.	Upotreba prostora u igri (http://www.pleasepassthesalt1.com/).....	18
Slika 4.	Dijete i lutka (http://www.trendfrenzy.net/kids-and-dolls-resembles/).....	24